

Per saecula ad tempora nostra. Księga dedykowana Jarosławowi Pánkowi, Praha 2007, tomy I-II, ss. 989.

I. Dnia 24 stycznia 2008 roku w Pradze odbyło się uroczyste spotkanie reprezentantów nauk humanistycznych, podczas którego wręczono księgę pamiątkową zatytułowaną *Per saecula ad tempora nostra* (Praha 2007 tom I-II, s. 989) znakomitemu historykowi, profesorowi Jarosławowi Pánkowi, przygotowaną dla uczczenia 60 rocznicy urodzin. Ów dar książkowy wyróżnia się wśród ksiąg pamiątkowych liczbą uczestników, zawartością i prawdziwie arystokratyczną formą. Dzieło patronował Historický Ústav Akademie Věd České Republiky, przy udziale dziesięcioosobowego zespołu redakcyjnego (Roman Baron, Jaroslav Boubín, Jiří Friedl, Martin Holý, Václava Horčáková, Eva Irmanová, Dalibor Janiš, Tomáš Sterneck, Emil Voráček, Zlatica Zudová-Lešková) przygotowali je Jiří Mikulec i Miloslav Polívka.

Tabula gratulatoria, która otwiera pierwszy tom, liczy 144 nazwiska, później zapisane niemal w całości w części artykułowej (130). Dominują pośród nich autorzy czescy i zagraniczni, obok historyków dziejów nowożytnych i najnowszych w znacznej części badacze ustroju i prawa. Niemal połowa (60) reprezentuje Pragę, łącznie z innymi ośrodkami czeskimi i słowackimi (9 z Brna, 6 z Bratysławy, Pardubice, Czeskie Budziejowice, Hradec Kralove, Jiczin, Opawa, Pilzno, Ołomuniec, Tabor, Usti nad Łabą, a także bliskie Jubilatowi Beneszów i Krumlow), większość pochodzi z ojczystych stron Uczonego. Daje się jednak zauważyć niemal taka sama liczba nazwisk z zagranicy, przy czym w tej grupie prym wiedzie Polska, wyprzedzając Niemcy (9), Austrię (5), Słowenię, Stany Zjednoczone, Japonię, Słowenię, Włochy, Białoruś, Rumunię. Nic dziwnego, jako historyk przez długie lata rozwijał współpracę z sąsiednimi Czechom ośrodkami badawczymi, którą imponująco poszerzył na wszystkie kontynenty w randze prorektora Uniwersytetu Karola do spraw współpracy z zagranicą, a obecnie kontynuuje na stanowisku wiceprezesa Akademii Nauk.

W części pierwszej dzieła poczesne miejsce zajmuje artykuł Josefa Válki z Brna o Jarosławie Pánku jako czeskim historyku doby przełomowej w najnowszych dziejach, podzielony na dwa etapy (*Przed Listopadem, Po Listopadzie*). Między nimi cezurę stanowi rok 1989, który pozwolił badaczowi wczesnych czasów nowożytnych, nie rezygnując ze studiów źródłowych, zająć czołowe miejsce jako obywatelowi, zaangażowanemu w polityczne przemiany kraju po „aksamitnej rewolucji”. Pierwszy etap obejmuje 42 lata od dzieciństwa po dojrzałość naukową, drugi osiemnaście w wąskim gronie czołowych czeskich uczonych o ugruntowanej międzynarodowej renomie. Księga pamiątkowa stanowi jej potwierdzenie.

Właściwy dar rocznicowy składa się z pięciu części: *Średniowiecze* (s. 59-180), *Wczesne czasy nowożytne* (s. 181-618), *Stulecie dziewiętnaste* (s. 619-758), *Dwudziesty wiek* (s. 759-861) oraz *Historiografia* (s. 863-967). Autorzy z reguły piszą w swoich językach ojczystych (ponadto obszerne streszczenia, najczęściej w języku Szekspira), dominuje więc czeski, którym też posługują się niektórzy sąsiedzi oraz prof. Hideo Satsuma z Tokio; pozostałe to polski, niemiecki i angielski. W dziale pierwszym (16 tekstów) przeważa tematyka polityczna i kulturalna, następny – najobszerniejszy i w największym stopniu nawiązujący do zainteresowań badawczych Jubilata (56), składa się z następujących części: *Polityka – państwo – reprezentacja* (wiele miejsca zajmują tu kwestie przeobrażeń ustrojowych i relacje dyplomatyczne z sąsiadami, sprawy śląskie i polskie), *Spółczesność – przemiany elit – kwestie wyznaniowe, Kultura i jej przedstawiciele, Świat w oczach współczesnych*. Dział trzeci (19), poświęcony długiemu XIX stuleciu, zasadniczemu dla utworzenia się nowoczesnego narodu, przynosi szereg rozważań związanych z drogą do odzyskania samodzielności państwowej oraz ludźmi, którzy tu położyli szczególne zasługi. Autorzy piszący o minionym stuleciu (14) w zasadzie skupiają uwagę na jego pierwszej połowie, czyli na dwudziestoleciu międzywojennym i drugiej wojnie światowej; jeden z tekstów dotyczy roku 1968, inny dialogu polsko-niemieckiego i analogii

z drogami do porozumienia niemiecko-czeskiego, ostatni zaś *džihadu* jako „świętej wojny” w imię politycznych aspiracji. Rozważania historiograficzne (15) idą ku syntezie w wymiarze makro oraz mikro, i tu, i tam równie interesującej, z jednej bowiem strony dotyczą rewizji utartych poglądów, z drugiej omawiają sprawy tzw. „drobniejsze” a przecież wielkiej wagi. Zwróciłbym tu uwagę na artykuł seniora praskich humanistów Franciszka Szmahela, pt. *X Kongres Nauk Historycznych a dziejopisarstwo czeskie 1955-2005*. Autor nawiązuje do osiągnięć tej dyscypliny po I wojnie światowej, jej trwałych wartości z okresu niepełnej suwerenności i pełnego odrodzenia po 1989 roku. Jego lekturę należałoby zalecić naszym szermierzom tzw. polityki historycznej.

II. Jaroslav Pánek, rodowity Prażanin, zaprzysięgły bibliofil i... globtroter, aktywny ponad miarę, pełen inicjatyw, potrafi łączyć działalność naukową, dydaktyczną i organizacyjną, swobodnie uprawia różne gatunki piśmiennictwa, włącznie z beletrystyką, w jego duszy koegzystują artysta i badacz – precyzyjny analityk oraz doskonały syntetyk. W latach 1965-1970 odbył studia historyczne, archiwistyczne i slawistyczne na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Karola. Następne pięciolecie oznaczało dojazdy do odległego o kilkadziesiąt kilometrów od Pragi Beneszowa, gdzie znalazł zatrudnienie w zasobnym materiałowo Archiwum Okręgowym jako jego pracownik, a następnie kierownik. Pierwszy jubileusz – pięćdziesięciolecia urodzin – zorganizowano mu właśnie tam, a następczyni opublikowała imponującą bibliografię, która zdumiewa swą zawartością pod względem liczbowym, różnorodnością tematyki i przede wszystkim ciężarem gatunkowym (*Historik Jaroslav Pánek. Bibliografie literárního díla*. Uspořádała Eva Procházková. Benešov 1998, s.70; jej kontynuacja za lata 1999-2006 liczy 475 pozycji, w tym 13 zwartych). Następnym miejscem pracy stało się Państwowe Archiwum Okręgowe w Pradze, skąd po roku przeszedł jako asystent do Instytutu Historii Czechosłowacji i Świata Czechosłowackiej Akademii Nauk (Zakład Historii Średniowiecznej i Wczesnonowożytnej), gdzie w 1980 roku uzyskał stopień kandydata nauk. Kolejne dziesięciolecie przyniosło mu pozycję jednego z najlepiej zapowiadających się historyków w kraju. Rok 1991 zaowocował doktoratem nauk, następny habilitacją. Już wcześniej (1989) został zaproszony w charakterze profesora wizytującego do renomowanego uniwersytetu we Fryburgu Bryzgowijskim.

Po habilitacji objął funkcję kierownika Działu Historii Nowożytnej oraz wicedyrektora w kadencji 1991-1993. Przez następne trzy lata jako docent Uniwersytetu Karola był zarazem na tej uczelni zastępcą dyrektora Instytutu Historii Czech (do 1998 r.) i w tym czasie uzyskał tytuł profesora (1996). W latach 1998-2005 Jaroslav Pánek jako dyrektor odegrał czynną rolę podczas rodzenia się *Czeskiego słownika biograficznego*, wielkiej encyklopedii historycznej (zob. J. Pánek, *Historical Encyclopedias. Current research results – an outline of typology – perspectives*. Prague 2005) i innych fundamentalnych wydawnictw, których realizacja wymagać będzie wieloletnich prac zespołowych. Pod koniec minionego tysiąclecia jako prorektor Uniwersytetu Karola do spraw kontaktów zagranicznych zdynamizował je na wszystkich kontynentach, a szczególną uwagę przywiązywał do najbliższych sąsiadów Czech. Druga kadencja na stanowisku dyrektora IH AN Czech została nieco skrócona ze względu na objęcie w 2005 roku stanowiska wiceprezesa Akademii Nauk, w którego gestii znalazła się koordynacja prac Wydziału III (nauki społeczne i humanistyczne). W 1996 roku podjął też na pewien czas obowiązki profesora Uniwersytetu Masaryka w Brnie. Długa jest lista funkcji w radach naukowych i redakcyjnych, w tym na stanowisku redaktora naczelnego prestiżowych periodyków specjalistycznych czy przewodniczącego rad redakcyjnych. I wreszcie godność tyleż zaszczytna, co odpowiedzialna: prezesa Stowarzyszenia Historyków Republiki Czeskiej (Sdružení historiků České republiky), którą sprawował przez dwie kolejne kadencje, w latach 1996-2002. Przypadły one na czas gorących dyskusji nad przeszłością i perspektywami kraju w okresie doniosłych przemian ustrojowych, a zwłaszcza problemów związanych z tzw. wypędzeniem Niemców sudeckich. W 2002 roku został powołany na przewodniczącego komitetu

historycznego (Českého národního komitétu historiků), instytucji o zasadniczym znaczeniu dla organizacji badań, w tym współpracy z analogicznymi organami za granicą. Zupelnie niedawno, dnia 16 lutego 2007 roku, został przewodniczącym Czeskiego Narodowego Komitetu Historyków na drugą pięcioletnią kadencję.

Można więc postawić pytanie: jak przy takich obciążeniach organizacyjnych i dydaktycznych, przy tym w pełni efektywnych, badacz mógł znaleźć czas na pracę naukową, eseistykę i popularyzację wiedzy?

Uczony udzielał licznych wywiadów w kraju i za granicą, ale również sam przeprowadzał je z badaczami na obu półkulach. Nie są to zdawkowe, jak często bywa, wymiany zdań między wybitnymi specjalistami a dziennikarzem, lecz dyskusje naukowe prowadzone przez kompetentnego partnera z wybitnymi przedstawicielami nauki światowej. (*Rozmluvy s historiky. Česká historiografie a soudobé dějiny očima zahraničních kolegů*. Praha 2005).

J. Pánek napisał w eseju o paraleli tysiącletniego sąsiedztwa obu naszych narodów: „Każdy historyk jest dzieckiem czasów, w których żyje. Z tego też punktu widzenia kształtuje swoje spojrzenie na przeszłość i zgodnie z czasami, w których żyje, stawia pytania przekazom źródłowym oraz w zależności od swego stanowiska wobec współczesności i perspektyw na przyszłość wybiera akcenty minionego rozwoju”. Dostrzega w tym komparatystycznym studium siedem etapów narodo-państwowego sąsiedztwa w minionym tysiącleciu. Szczególnie wiele uwagi poświęca ostatniemu półwieczu, zwłaszcza specyfice rozwoju Polski i Czechosłowacji oraz formom współpracy między społeczeństwami obu krajów. Na uwagę zasługują wyważone sądy, dalekie od zaangażowanej i dalekiej z reguły od prawdy propagandy, a także perspektywy po włączeniu się do „starej i zmęczonej” – jak pisze za Andrzejem Wajdą – współczesnej Europy, która jednak posiada ogromny zasób doświadczeń historycznych.

III. W dorobku Jubilata ukazało się w 1989 roku wielkie dzieło o ostatnim pokoleniu rodu panów na Krumlowie (*Poslední Rožmberkové. Věloži české renesance*), które doczekało się 24 recenzji w kraju oraz za granicą. Nowa edycja w dwóch tomach poświęcona została każdemu z braci reprezentujących ostatnie pokolenie rodu – w 1996 roku o Piotrze Woku (*Poslední Rožmberk. Životní příběh Petra Voka*), a w 1998 roku o wielkiej postaci Wilhelma (*Vilém z Rožmberka. Politik smíru*). Z okazji otwarcia w dniu 27 czerwca 2000 roku nowej siedziby archiwum w Beneszowie dawny kierownik wraz z E. Procházkową przygotował książkę pt. *Archiv a region*, w której znalazły się jego wspomnienia z pięciolecia 1970-1975, wolne od nadzoru cenzuralnego. Dowiadujemy się, w jaki sposób uczył się języków obcych (obok lektur nasłuchowy zagranicznych rozgłośni radiowych), jak wkraczał do wielkiej historiografii.

Kiedy w dniu 17 maja 2001 roku na Uniwersytecie Opolskim Jarosław Pánek otrzymał tytuł doktora *honoris causa* tej uczelni, jeden z recenzentów wniosku o nadanie tej godności, Kazimierz Orzechowski z Uniwersytetu Wrocławskiego, nazwał go „historykiem o prawdziwie renesansowej pracowitości i rozległości zainteresowań, o bardzo poważnym dorobku naukowo-badawczym oraz w zakresie organizacji nauki”, który „rozpocząwszy od średniowiecza, a zwłaszcza od ówczesnych stosunków polsko-czeskich w ich całej wielopostaciowości, skoncentrował się ostatecznie na szeroko pojmowanych nowożytnych dziejach Czech. Z jednej strony badał ustrojową problematykę tamtych czasów, a w szczególności walkę czeskich stanów z monarchią drugiej połowy XVI wieku”, znacznie jednak poza ten krąg wykraczał rozprawami dotyczącymi problematyki społecznej i ustrojowej, sięgając „daleko poza naród czeski i granice Czech”.

Występując wówczas w podobnej roli, podpisany zwrócił uwagę na drogę życiową Uczonego, ściśle związaną z najnowszymi dziejami jego ojczyzny, na trudne i wymagające hartu duchowego uwarunkowania działalności twórczej. Stanowiły one prawdziwą szkołę wychowania obywatelskiego, o której sam pisze w opublikowanych (2000 r.) wspomnieniach z pierwszych lat pracy zawodowej.

Promotor w opolskim przewodzie, Jan Seredyka, przypomniał ściśle związki nowego doktora *honoris causa* z nauką polską, czego dowodzą publikacje ogłaszane w czasopismach, pracach zbiorowych i księgach pamiątkowych. Jest w naszych ośrodkach akademickich częstym gościem, m.in. uczestniczy w badaniach Katedry Historii Parlamentaryzmu na Uniwersytecie Opolskim, utworzonej przez J. Seredykę, a obecnie kierowanej przez Włodzimierza Kaczorowskiego.

IV. Jubileusz 60-lecia urodzin czeskiego historyka został uczczony w Polsce przede wszystkim uczestnictwem licznych autorów w poświęconej mu księdze pamiątkowej. Znajdujemy w niej teksty badaczy z Warszawy (5), Wrocławia (2), Opola (2), Torunia (1), Lublina (1), Katowic (1) i Poznania (2). Na Uniwersytecie Adama Mickiewicza Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, z którym od lat J. Pánek współpracuje od wielu lat w ramach zespołu badań nad kulturą polityczną i jest częstym gościem, ofiarował Mu najnowszą (piątą) część wydawnictwa seryjnego pt. *Na obrzeżach polityki*, z artykułem wstępnym o *Humeniście znad Włtawy* i gruntownym studium na temat Habsburgów w *Memoriale* Albrychta Stanisława Radziwiłła oraz rozprawką o polsko-czeskich związkach naukowych. Uniwersytet Opolski patronował polskiemu wydaniu dzieła o Wilhelmie z Rożemberku, niedoszłym kandydacie na tron Rzeczypospolitej. Planuje się też przyswojenie naszemu czytelnikowi książki o jego młodszym bracie Woku, ostatnim przedstawicielu tego potężnego niegdyś rodu, niezwykle barwnej postaci z przełomu XVI i XVII wieku.

W dniu 9 stycznia 2008 roku, właśnie na Uniwersytecie Opolskim, z udziałem rektora Stanisława Sławomira Nicieji, odbyła się „polska” część obchodów jubileuszowych prof. Jarosława Pánka, który w Auli Błękitnej Collegium Maius wygłosił wykład o Polsce w opinii Czechów u progu czasów nowożytnych.

MARCELI KOSMAN (Poznań)

Werner Jochmann, *Kryzys społeczny – antysemityzm – narodowy socjalizm*, wstęp i opracowanie Henryk Olszewski, przekład Bolesław Mrozewicz, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2007, ss. 597

Należy z uznaniem powitać inicjatywę profesora Henryka Olszewskiego wydania w języku polskim zbioru rozpraw naukowych Wernera Jochmanna. Ten zmarły przed kilkunastu laty uczony zapewne był jednym z najwybitniejszych, choć nie zawsze docenianych w swym kraju historyków w Niemczech po II wojnie światowej, cechując się rozległością zainteresowań badawczych i nieprzeciętną erudycją. Jak słusznie stwierdza Henryk Olszewski w świetnym wstępie do antologii, nigdy nie formułował on „pochopnych ocen, które zarażały optymizmem lub dawały asumpt do dumy; obrazy, jakie kreślił, były mroczne, a wnioski, jakie z analiz wyciągał, przytłaczały” (s. 5). Jochmanna fascynowała przeszłość „widziana integralnie” i w niej poszukiwał odpowiedzi na pytania „o źródła tej historii, która rozgrywała się na jego oczach”. Warto dodać, że uczestniczył on jako żołnierz w II wojnie światowej. Niemieckiego uczonego interesowała i pasjonowała przede wszystkim historia współczesna – głównie dzieje Niemiec w XIX i XX wieku – choć jako badacz zajmował się najpierw mediewistyką. Należy zgodzić się z opinią H. Olszewskiego (który już wcześniej starał się przybliżyć polskiemu czytelnikowi